

AZ AVICENNA
KÖZEL-KELET KUTATÁSOK
INTÉZETE ÉVKÖNYVE

2013–2014

ANNALES
I

AZ AVICENNA
KÖZEL-KELET KUTATÁSOK
INTÉZETE ÉVKÖNYVE

2013–2014

szerkesztette

KIS ANNA FLÓRA

PILISCSABA
2015

Kiadja az
AVICENNA KÖZEL–KELET KUTATÁSOK INTÉZETE
2081 PILISCSABA, PF. 61.
e-mail: avicenna.intezet@gmail.com

© Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete
Maróth Miklós igazgató
© Kis Anna Flóra és a szerzők

ISSN 2416–173X

Sorozatterv: Kis Anna Flóra

Nyomdai munkák:
eFo Kiadó és Nyomda Kft., Százhalombatta
Igazgató: Fonyódi Ottó

Tartalom

<i>Rövid összefoglaló az Avicenna KKKI tevékenységének két évéről: 2013–2014</i>	7
Nemzetközi kapcsolatok	8
<i>Az Avicenna KKKI konferenciája a magyar őstörténetről</i>	11
Raskó István: Őstörténet és genetika	23
Fóthi Erzsébet: Autochton elemek a Kárpát-medence népességében	39
Klima László: A finnugor kor régészete és a magyar őstörténet	49
Türk Attila: Magyar őstörténet és régészeti kutatása napjainkban	61
Szentpéteri József: Az Óperencián innen... Két évtized magyar őstörténet-kutatásának régészeti eredményei (1994–2014)	75
Ormos István: A korai magyar történelem arab forrásai	95
Maróth Miklós: Szír források a magyarok korai történetéhez	111
Farkas Zoltán: A magyar őstörténet bizánci forrásai	127
Szovák Kornél: Gondolatok a magyar őstörténet latin nyelvű kútfőiről	139
<i>Az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete munkatársainak éves beszámolója 2013–2014</i>	
Barati András	151
Dombi Rozina	152
Fodor Gábor	153
Horváth Máté	154
Kis Anna Flóra	155
Lánczky István	158
Maróth Miklós	160
Schönléber Mónika	163
<i>Munkatársaink további beszámolója</i>	
Mércz András	169
Szombathy Zoltán	170
Torma Katalin	171

Tanulmányok

Oroszi Gyöngyi: A műfaj mint fogalom a középkori arab irodalomban 173

Fodor Gábor: Törökország és az örménykérdés —
1915 megítélése Törökországban és a világban 185

Recenziók

B. Korany — R. El-Mahdi (eds.): *Arab Spring in Egypt —
Revolution and Beyond*, Cairo—New York, 2014. [Lakatos Máté] 193

R. van Leeuwen: *The Thousand and One Nights: Space, Travel
and Transformation*, London—New York, 2007. [Oroszi Gyöngyi] 200

Értekezés

Lánczky István: Avicenna és az individuáció problémája 205

SZENTPÉTERI JÓZSEF
MTA BTK Történettudományi Intézet
szentpeteri.jozsef@btk.mta.hu

*Az Óperencián innen...
Két évtized magyar őstörténet-kutatásá-
nak régészeti eredményei (1994–2014)*

A magyar őstörténet¹ vizsgálatánál három — időrendileg jól elkülöníthető, ám földrajzi környezetét, valamint az ott élő népességek anyagi és szellemi műveltségét tekintve szorosan összefüggő — kutatási korszak körvonalazható: 1) a honfoglalást megelőzően a Kárpát-medencén kívül eltöltött időszak, amelynek során a magyarság kialakította sajátos etnikai arculatát; 2) a Kárpát-medence a magyar honfoglalás előestéjén (az ún. késő avar korszak 9. századi szakasza, más néven: Karoling-kor); 3) a Kárpát-medence 10. századi történelme az ezredfordulóig (régész kifejezéssel élve: a magyar honfoglalás kora; történész meghatározással: az államszervezés kora, újabban: a magyar nagyfejedelemség kora).²

A kutatástörténet *honnan hová* kérdésére jó áttekintést kaphatunk, ha mintegy vezérfonalként számbavesszük az elmúlt időszak legfontosabb tudományos rendezvényeit, az ott elhangzott előadások publikációként megjelent szerkesztett változatát, valamint azokat a tematikus kiállításokat, amelyeken a régész–történész–muzeológus szakma önmaga és a nagyközönség számára összegezte munkásságuk látványként is megfogalmazható eredményeit. Az alábbi áttekintésben szűkebb diszciplínám, a régészet szempontjából tekintem át az utóbbi két évtized

---

1 A magyar 'őstörténeti kutatások' terminus mellett többen elkülönítik a 'koratörténet' vagy 'korai magyar történet' fogalmakat (erről legújabban Róna-Tas A.: A magyar őstörténet néhány vitás kérdése, in: *Korunk* 25/8, 2014, p. 12, aki szerint a 7. századig a magyarság őstörténetéről, a 7–10. század között pedig a magyarság korai történetéről helyesebb beszélni), és éles határvonalat húznak e fogalmak közé. Lásd még ebben a kötetben Maróth Miklós bevezető tanulmányát.

2 A 10. század vonatkozásában a történészek általában az 'államszervezés kora' megnevezést használják, mely korszak más nézet szerint a már államként működő magyar nagyfejedelemség Kárpát-medencei fennállásának időszakát jelenti; minderről Szabados Gy.: Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól, in: *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 26, Szeged, 2011.

főbb eredményeit.³ Kiindulópontom a millicentenáriumot megelőző konferencia-sorozat (1992–1995) és egy nagysikerű vándorkiállítás (1995–2000) ismertetése; míg záró momentumnak a Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállításának⁴ 2002 óta hiányzó fejezeteként a Kárpát-medence Karoling-korát, valamint a magyar honfoglalás kort a legújabb régészeti feltárások alapján a ma rendelkezésre álló legkorszerűbb muzeológiai eszközökkel bemutató kiállítás megnyitójának 2014. szeptemberi időpontját választottam.

Nyugat és Kelet határán

A millicentenáriumi megemlékezések néhány hozadéka

Az 1996. évi ünnepi megemlékezéseket megelőző pár esztendő az addig elért eredmények összegzése, valamint a laikus, de a kérdéskör iránt nagy fogékonyságot mutató közönség számára való interpretálása jegyében zajlott. Elsősorban mégiscsak önmagának tartott tükröt a szakma azzal kapcsolatban, mennyire haladt előre a kutatás az elmúlt másfél évszázadban őseink megítélése terén. Az MTA Magyar Őstörténeti Bizottsága és a Magyar Nemzeti Múzeum konferencia-sorozatot szervezett e kérdéskörrel: 1992-ben a régészet, 1993-ban az írott források kutatása, 1994-ben a nyelvészet, 1995-ben pedig a néprajztudomány került górcső alá.⁵

---

3 A korábbi kutatások historiográfiai összegzését a Magyar Tudomány 97. évfolyamának 3. száma (1990. március) foglalta össze: A magyar őstörténetkutatás fél évszázada; benne Fodor István tanulmánya A régészeti kutatások félszázados történetéről (pp. 276–282.); ehhez járult a millicentenárium jegyében Bóna I.: Régészetünk és a honfoglalás, in: *Magyar Tudomány* 103, 1996, pp. 927–936; Bálint Cs.: A kora középkori kelet-európai steppe régészete és a 9–10. századi magyarok, in: *Magyar Tudomány* 103, 1996, pp. 937–947; illetve Bóna I.: Die Archäologie in Ungarn und die ungarische Landnahme, in: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 49, 1997–1998, pp. 345–362.

4 Alapításának 200. évfordulóját többek között új régészeti kiállítás megnyitásával ünnepelte a Magyar Nemzeti Múzeum, melynek katalógusa: Kelet és Nyugat határán. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó régészeti kiállítása. *On the Borders of East and West. The Permanent Archaeological Exhibition of the Hungarian National Museum*, eds. Vasáros Zs. — Rezi Kató G., Budapest, é.n.

5 A konferenciafolyamról a Balassi Kiadó gondozásában jelentek meg az egyes tanulmánykötetek: Kovács L.: *Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel*, vol. 1, ed. Györffy Gy., Budapest, 1994; Kovács L. — Veszprémy L.: *A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel*, vol. 2, ed. Györffy Gy., Budapest, 1996; Kovács L. — Veszprémy L.: *Honfoglalás és nyelvészet. A honfoglalásról sok szemmel*, vol. 3, ed. Györffy Gy., Budapest, 1997; Kovács L. — Paládi-Kovács A.: *Honfoglalás és néprajz. A honfoglalásról sok szemmel*, vol. 4, ed. Györffy Gy., Budapest, 1997.

Az első kötetben⁶ vázolt problémakörök egyik mindmáig megoldatlan kérdése, hogy a Kárpát-medencei magyar honfoglalást követő időszakra vonatkozó írott történeti források és a régészeti hagyaték értelmezése nem mindig hozható összhangba egymással. Így például a honfoglalók megtelepedésekor létrejövő vezéri szálláshelyek, legkorábbi hatalmi központok lokalizálása a két tudományág rendelkezésére álló eszközök segítségével máshová esett. A krónikás hagyomány alapján Györffy György úgy vélte,⁷ hogy a honfoglaló magyarok uralkodói — Kurszán kündü és Árpád gyula — szálláshelyeiket egymáshoz közel, az ország földrajzi központjában alakították ki: Óbuda Kurszánnak jutott, ahol az aquincumi katonai amfiteátrum Kurszánvára (castrum Curzan) nevet kapott; a Csepel-sziget pedig Árpád nyári szálláshelye lett. Ezzel szemben a napjainkig előkerült gazdag vezéri sírok leletanyaga és a korabeli méltóságjelvények elemzése alapján Révész László⁸ azt hangsúlyozta, hogy a 10. század első felében valahol a Felső-Tisza-vidéken lehetett a magyar nagyfejedelmek hatalmi központja. A 10. század közepén, feltételezhetően az Árpádok nemzetségén belül a fejedelmi székért vívott hatalmi harcokban szűnhetett meg e vidék központi szerepe, s került át a Székesfehérvár–Buda–Esztergom háromszögbe az ország irányítása.⁹

---

6 Benne a témakörünk szempontjából legfontosabb tanulmányok Bálint Cs.: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka, in: *op. cit.*, 1994, pp. 39–46; Bóna I.: Az Avar Birodalom végnapjai. Viták és új eredmények, in: *op. cit.*, 1994, pp. 67–75; Szőke B. M.: A Kárpát-medence a 9. században, in: *op. cit.*, 1994, pp. 77–84; Tomka P.: 9. századi népesség a Kisalföldön, in: *op. cit.*, 1994, pp. 99–107.

7 Györffy Gy.: Vezéri szálláshelyek emlékei, in: *op. cit.*, 1994, pp. 129–138.

8 Révész L.: Vezéri sírok a Felső-Tisza vidékén, in: *op. cit.*, 1994, pp. 139–150.

9 Szentpéteri J.: Őstörténet-kutatásunk sokszemközt: A honfoglalásról sok szemmel, in: *op. cit.*, 1994; illetve in: *Életünk* 1995/8–9, pp. 858–862, (recenzió).

A kettős honfoglalás elméletének utözöngéi

László Gyula (1910–1998)¹⁰ nevéhez elválaszthatatlanul tapadt hozzá az ún. *kettős honfoglalás* elmélete.¹¹ Az iskolateremtő professzor alaposan feladta a leckét az utódoknak: amennyiben meg kívánjuk haladni ezt az avar–magyar asszimilációt — vagyis a településeiknek (temetőiknek)¹² az egyidejűségét — sugalló képet, ahhoz mindkét korszakban olyan alap kutatásokat¹³ kell végeznünk, amelyek nyomán (és a modern térinformatikai módszerek bevonásával) az egész Kárpát-medencére nézve összehasonlíthatóak lesznek ezeknek a régészeti hagyatékok alapján jól elkülöníthető korszakoknak a lelőhelyei.

Az avar–magyar asszimiláció kérdésköre

A 895-ben a Kárpát-medencében élő ‘őslakosság’ sorsa a magyarság etnogenezise szempontjából azért fontos, mert általuk ismerjük meg, hogy milyen kulturális–anyagi műveltséget hordozó népesség asszimilációjával, beolvadásával lehet számolni a 10. század során. Bár az asszimiláció bonyolult folyamatát csakis több tudományág közös erőfeszítésével lehet megközelíteni, itt és most csak azt vizsgálom, hogy mi jelentheti az ezzel kapcsolatos régészeti elemzések korlátait. A nagyszámú (mintegy 3450) avar kori lelőhely¹⁴ ellenére bizonyos, hogy olyan temetkezési he-

---

10 Balassi I. — László E. (eds.): *László Gyula (1910–1998) emlékkönyv*, Budapest, 2001; valamint Langó P.: *Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében*, Budapest, 2007, pp. 117–124.

11 A magyarok őstörténetéről szóló legfrissebb összegzés a Magyar Tudomány 2014. májusi számában (pp. 514–575) jelent meg (vendégszerkesztő Romsics Ignác); a kettős honfoglalás elméletéről Romsics I.: A magyarok eredete. Bizonyosságok, hipotézisek, hiedelmek, in: *Magyar Tudomány* 175, 2014, pp. 547–549; korábban összefoglalóan Bálint Cs.: *Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert*, Wien–Köln, 1989, pp. 232–235; újabban Langó, *op. cit.*, pp. 124; 442.j; legutóbb Fodor I.: A „kettős honfoglalás” elméletének forrásvidéke, in: *Korunk* 25/8, 2014, pp. 75–81.

12 Ehhez részletes hozzászólás Bóna I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. A temetők szerkezetének vizsgálata (1944–1996), in: *Magyar Tudomány* 104/12, 1997, pp. 1451–1461.

13 Az avar kori lelőhelyekről Csallány D.: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapest, 1956; Szentpéteri J. (ed.): *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, vols. 1–2, *Varia Archaeologica Hungarica* 13/1–2, Budapest, 2002; a magyar honfoglalás korára Fehér G.—Éry K. — Kralovánszky A.: A Középső-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei, in: *Leletkataszter*, ed. Szőke B., Budapest, 1962.

14 Szentpéteri, *op. cit.*, pp. 12–13.

lyet, amelynél egyáltalán felmerült annak a lehetősége, hogy mind az avar, mind a magyar népesség egyaránt és egyidejűleg használta volna, csak néhányat ismerünk.¹⁵ Az újonnan jött népesség döntő többségében új temetőket nyitott, ezzel sem alkalmazkodtak a korábban itt élt népesség szokásaihoz. Az egymástól jellegzetesen eltérő tárgyi kultúrák huzamosabb időn keresztül való keveredése egyazon személynél, illetve közösség hagyatékában — ez lenne a legkézenfekvőbb bizonyíték két különböző műveltség egyidejűsége mellett. Az avar–magyar asszimiláció elfogadását ‘ellenzők’ részéről hangoztatott legsúlyosabb érv az, hogy szerintük „nincsen ilyen, hiteles körülmények között feltárt lelőhely”. Álláspontom szerint mégis van néhány, valóban csekély számú temető, amely e tekintetben számításba vehető. Ezek a Kárpát-medence különböző pontjain, egymástól eltérő természetföldrajzi körülmények között kerültek elő; ami mégis közös bennük, hogy mindegyik olyan késő avar kori leletanyaggal is rendelkezik, amelynek tanúsága szerint az adott népesség megélhette a magyarok letelepedését. El kell azonban ismer-nem: ma még nem rendelkezünk olyan perdöntő régészeti bizonyítékkal, amellyel tudományágunk bevett szabályai szerint, módszertanilag kifogástalanul érvelhet-nénk a késő avar kori lakosság és a honfoglaló magyar népesség asszimilációja mellett.¹⁶ Egyelőre elegendőnek látszik azt elfogadtatni, hogy egy-egy lelőhely folyamatos temetkezésre szolgált a 9–10. század fordulóján, azaz nem volt időbeli törés az avar kori és magyar honfoglalás kori régészeti műveltséggel rendelkező lakosság életében. Benkő Elek — összhangban Fóthi Erzsébet, Bernert Zsolt, Hajdu Tamás és Kővári Ivett embertani elemzéseinek a Székelyföldről szóló könyv második

---

15 Szentpéteri J.: Az avar népesség továbbélése a 9–10. században, in: *Életünk* 1997/1, pp. 76–83; Kritikai megjegyzések az avar–magyar asszimiláció kérdésköréhez, in: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, eds. Sudár B. — Szentpéteri J. — Petkes Zs. — Lezsák G. — Zsidai Zs., Budapest, 2014, pp. 43–53.

16 Részletesen bemutatja e kérdéskört a ‘Késő avar kori temetők területén feltárt 10–11. századi sírok’ néven csoportosított (IIIB. típus) lelőhelyeknél Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. Vázlat, in: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára, Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről*, vol. 3, eds. Révész L. — Wolf Mária, Szeged, 2013, p. 518.

kötetében megjelent kutatási eredményeivel¹⁷ — kritikus óvatossággal jelöli meg a kutatások további irányát: „a székely kapcsolatokkal gyanúba fogott népesség embertani szempontból a Dunántúl és az Alföld népességéhez, jellemzően a Kárpát-medence honfoglalás előtti népességéhez áll közel.”¹⁸

Két kutatási irányban látom a jelenleg egymással szöges ellentétben lévő álláspontokból való kilábalás lehetőségét: a) *mikroelemzések* végzésével, amelyek egy adott lelőhelyre koncentrálnak elemzik a vizsgált korszakot. Erre a megközelítésre hozom példának a Somogy megyei *Vörs–Papkert B lelőhely* régészeti, történeti antropológiai és szerológiai eredményeit. Az 1983 és 1996 között feltárt 716 sír közül több mint 40 esetben magyar honfoglalás kori leletanyagot találtunk.¹⁹ Ami az embertani hagyaték több szempontból való feldolgozását illeti, jelenleg folyik a Lengyel Imre biokémiai-szerológiai módszertanával kialakított családrekonstrukciók²⁰ genetikai vizsgálatokkal való ellenőrzése az MTA BTK Régészeti

---

17 Fóthi E. — Bernert Zs. — Hajdu T. — Kővári I.: Középkori embertani leletek a Székelyföldön, Anthropological Find from the Middle Ages in the Szekler Land, in: *A középkori Székelyföld*, vol. 2, ed. Benkő E., Budapest, 2012, pp. 473–662; kutatási eredményeik előzményei összefoglalólag Éry K.: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában, in: Kovács, *op. cit.*, 1994, pp. 217–224; Éry K.: A honfoglalás és az Árpád-kor népességének embertani vázlata, in: *Magyarország történeti demográfiaja*, vol. 1, ed. Kovacsics J., Budapest, 1995, pp. 127–130; Éry K.: A honfoglaló magyar népesség, in: *Magyar Tudomány* 103/8, 1996, pp. 948–951.

18 Benkő, *op. cit.*, p. 69.

19 Költő László és a szerző ásatása: Költő L. — Szentpéteri J.: Gondolatok az avar–magyar asszimilációról temetőelemzések alapján. Gedanken über die awarisch–ungarische Assimilation aufgrund von Gräberfelderanalysen, in: „Együtt a Kárpát-medencében”. *A népvándorláskor fiatal kutatóinak VII. összejövétele*, Pécs, 1996. szeptember 27–29, eds. Kiss M. — Lengvári I., Pécs, 2001, pp. 119–134; Költő L. — Szentpéteri J.: Der Fundplatz von Vörs–Papkert B (Ungarn, Komitat Somogy): Ein Gräberfeld des 8.–10. Jahrhunderts, in: *Studien zu den awarenzeitlichen Tauschierarbeiten. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelarchäologie* 11, ed. O. Heinrich-Tamaska, Innsbruck, 2005, pp. 157–161.

20 Költő L. — Lengyel I. — Pap I. — Szentpéteri J.: Etnikumok, régészeti kultúrák a kora-középkori Pannoniában. Egy Somogy-megyei régészeti ásatás előzetes eredményei – Vörs, in: *Jósa András Múzeum Évkönyve* 30–32 (1987–1989), Nyíregyháza, 1991, pp. 283–307; Költő L. — Lengyel I. — Pap I. — Szentpéteri J.: Vorläufige Ergebnisse der Ausgrabungen am Gräberfeld Vörs aus dem 9.–11. Jahrhundert (Ungarn, Komitat Somogy): Zur Problematik der Ethnika und archäologischen Kulturen im frühmittelalterlichen Pannonien, in: *Slovenská Archeológia* 40/2, 1992, pp. 223–241; Költő L. — Szentpéteri J. — Bernert Zs. — Pap I.: Families, finds and generations: an interdisciplinary experiment at Vörs–Papkert B. — Családok, leletek, generációk. Egy interdiszciplináris kísérlet tanulságai: Vörs–Papkert B, in: *Mensch, Siedlung und Landschaft im Wechsel der Jahrtausende am Balaton — People, Settlement and Landscape on Lake Balaton over the millennia. Castellum Pannonicum Pelsonense* 4, eds. O. Heinrich-Tamaska — P. Straub, Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden Westf, 2014, pp. 361–390.

Intézet Genetikai Laboratóriumában. A másik megoldás: b) *a Kárpát-medence régészeti hagyatékának* teljes körű felmérésével egy *on-line* elérhető *térinformatikai adatbázis* létrehozása. Az „ADAM és ÁRPÁD Program” munkálatai során elkészítjük azt az avar korszakot és a magyar honfoglalás korát, valamint a kora Árpád-kort átfogó lelőhelykatasztert, mely később egészen az egyes leleteket tartalmazó leletkataszter szintjéig fejleszhető; és ide kapcsolódik a magyarság elődeihez köthető keleti lelőhelyek adatbázisa.²¹

A Karoling-kor a kutatások fókuszában

Az elmúlt néhány évtizedben Szőke Béla Miklós sorra jelentette meg összegző tanulmányait a 9. századi Kárpát-medencéről.²² Az Avar Kaganátus politikai elszigeteltsége együtt járt a kulturális — s egészítsük ki: kereskedelmi — kapcsolataik csökkenésével, melynek eredményeként a Pannóniában tipikus Karoling-peremkultúra termékei a Dunán innen, azaz a Duna–Tisza közén és a Tiszántúlon már nem voltak használatban. Az Ennstól a Bécsi-medencéig terjedő Felső-Dunavölgy és Pannónia (együttesen a frank Oriens) régészeti hagyatéka az Avar Kaganátus és a keresztény bajor–frank műveltség elemeinek ötvöződéssel alakult ki a 9. század első felében. A század közepétől, az egységesülés során a táj kevert avar–szláv–bajor (frank) népessége az előzőkből hagyományozódó sajátos ékszertípusokat, viseleti tárgyakat, eszközöket hozott létre.²³ Szőke kutatásai alapján valószínűsíthető, hogy az Alföldet ugyanaz az avar népesség lakta a 9. század során, mint a korábbi századokban — viseletük, temetkezési szokásaik keveset változhattak; ugyanakkor a vizsgált történeti, nyelvészeti és régészeti forráscsoportok egyike sem támasztja alá azt az elképzelést, miszerint ez a terület Krum bolgár kán 803. évi hadjáratával tartós dunai-bolgár hódítás alá esett volna.²⁴ Akadémiai doktori disszertációjá-

21 Fejlesztése az MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoportjában: <http://www.arpad.btk.mta.hu/>

22 Három összefoglaló jellegű tanulmány idevágó munkásságából Szőke B. M.: A Dunántúl lakossága és a honfoglaló magyarok, in: *Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia, Tatabánya–Esztergom, 1996. május 28–31, Tudományos Füzetek 11*, eds. Fülöp É. M. — Kisné Cseh J., Tata, 1999, pp. 73–103; Plaga Orientalis (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban), in: *Honfoglaló őseink*, ed. Veszprémy L., Budapest, 1996, pp. 11–44; Mosaburg/Zalavár und Pannonien in der Karolingerzeit, in: *Antaeus* 31–32, 2010. pp. 9–52.

23 Szőke B. M.: A Kárpát-medence a 9. században, in: *Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel*, vol. 1, eds. Kovács L. — Györffy Gy., Budapest, 1994, p. 83.

24 Szőke B. M.: A 9. századi Nagyalföld lakosságáról — Die Bevölkerung der Großen Ungarischen Tiefebene im 9. Jahrhundert, in: *Az Alföld a 9. században*, ed. Lőrinczy G., Szeged, 1993, p. 40.

nak²⁵ tárgyául a Karoling kori Pannónia történeti, régészeti és művészettörténeti szempontú vizsgálatát választotta, így az sem véletlen, hogy ő tartott előadást ebből a témakörből a 2013. évi magyar őstörténeti konferencián az MTA Székházában.

*Tanulságos történetek és megoldatlan, örök problémák
A gnadendorfi példa versus zempléni sír*

Az Enns folyón innen, az alsó-ausztriai település, Gnadendorf község területén egy 14–15 éves, magyar honfoglalás kori fejedelmi méltóságjelvényekhez hasonlítható gazdagságú mellékletekkel eltemetett lovas ifjú 2000-ben szerencsés körülmények között előkerült sírja révén határokon átívelő együttműködés valósult meg. Ez a nemzetközi projekt (2002–2005) alapos előkészítés után kezdődött (interdiszciplináris megközelítéssel, ahol a természettudományos vizsgálatok szinte főszerepet kaptak), és magas színvonalú szakmai kiadványok publikálásával végződött. Ezzel párhuzamosan nagysikerű vándorkiállítást rendeztek, német és magyar nyelvű katalógusokkal kielégítve a laikus nagyközönség érdeklődését. A program anyagi háttérét főleg a Falko Daim vezette mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum (RGZM) biztosította; a Bécsi Egyetem Régészeti Intézete, az MTA Régészeti Intézete és a Magyar Nemzeti Múzeum által létrehozott közös csoportban osztrák és szlovák kutatók mellett magyar szakemberek (Révész László és Takács Miklós) vettek részt.²⁶ Ez a minden tekintetben példamutató műhelymunka utólag arra is rávilágít, hogy a nemzetközi tudományos eszmecsere nyújtotta infrastrukturális és egyéb feltételek javulásával ma már tudatosan elkerülhető az olyan jellegű (a szakmai karrierjük delelőjén túljutott szereplőket sajnálatos módon megalázó helyzetbe kényszerítő) összetűzés, amely egy generációval korábban a mindedig leggazdagabb leletanyagot napvilágra hozó zempléni fejedelmi

---

25 Szóke B. M.: *Pannónia a Karoling-korban. Akadémiai doktori értekezés tézisei*. Forrás: http://mta.hu/cikkek/folyamatban_levo_doktori_eljarasok (letöltve: 2013. 02. 13. 09:38).

26 F. Daim (ed.): *Heldengrab in Niemandland. Ein frühungarischer Reiter aus Niederösterreich. Mosaiksteine. Forschungen am Römisch-Germanisches Zentralmuseum. Band 2. Begleitbuch zur gleichnamigen Ausstellung des RGZM. 14. September bis 19. November 2006*, Mainz, 2006; F. Daim — E. Lauermaun (eds.): *Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich). Monographien des Römisch-Germanisches Zentralmuseums 64*, Mainz, 2006; Révész L.: A Gnadendorf-program. Gondolatok egy sír feldolgozása és bemutatása kapcsán, in: *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 2006, pp. 297–302; Honfoglalás kori sír az alsó-ausztriai Gnadendorfban, in: *Csodaszarvas 2*, 2006, pp. 77–116.; Révész L. — Takács M.: „Hajtott a lélek erre nyugatra...” *Honfoglalás kori magyar ifjú sírja az ausztriai Gnadendorfban*, Budapest, 2006.

temetkezés²⁷ értelmezése kapcsán robbant ki a korszak vezető régészei között.²⁸ A környező államokban fellelhető ‘ősmagyar’ temetők közlése egyébként is mindig tudománpolitikai szándékot tükrözött,²⁹ pozitív példaként szerencsére már jónéhány mérföldkő említhető közülük.³⁰

Az oroszországi magyar expedíciók felújítása

A három évtized múltával újraindított és csupán évi néhány hetes időtartamot jelentő oroszországi magyar őstörténeti expedíciók megvalósításához szükséges (a téma fontosságához képest egyébként *de minimis*) anyagi háttérrel nagy erőfeszítéssel lehetett csak előteremteni – annak ellenére, hogy már az első szakmai eredmények is mindenki számára meggyőzőek, de legalábbis figyelemreméltóak és feltétlenül reményt keltőek voltak. Olyan mértékben, hogy a korábbi kutatások alapján lokalizálható őshazákból a Kárpát-medencébe vezető magyar honfoglalás útvonalának meghatározása, e népmozgás ütemezése, dinamikája és az írott történeti forrásokkal való összeegyeztethetősége tekintetében feltehetőleg paradigma-váltásra lehet majd számítani Türk Attila keleti kutatásai alapján. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Tanszéke és az MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport támogatásával, valamint a kormányzati szférából és egy civil szervezettől érkező anyagi támogatás mozgósításával megvalósuló expedíciók állomásai közül kiemelkednek a Cseljabinszk környéki ásatások és a nemzetközi részvételű magyar

---

27 V. Budinský-Krička – N. Fettich: Das altungarische Fürstengrab von Zemplín, in: *Archaeologica Slovaca – Monographiae* 2, Bratislava, 1973.

28 Az 1959-ben feltárt zempléni 4. kurgánban talált előkelő honfoglalás kori magyar személynek Álmos nagyfejedelemmel való azonosításáról, illetve az arról szóló vitasorozatról Langó P.: *Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében*, Budapest, 2007, pp. 110–111.

29 Langó, *op. cit.*, pp. 155–160.

30 A. Točik: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei, in: *Archaeologica Slovaca – Catalogi* 3, Bratislava, 1968; M. Rejholecová: Das Gräberfeld von Čakajovce (9–12. Jahrhundert). Analyse – Pohrebisko v Čakajovciach (9–12. storočie). Katalog, in: *Archaeologica Slovaca – Monographiae* 15, Nitra–Budapest, 1995; Ž. Demo: Ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar – Lijevo Bara (X–XI. stoljeće). An Early Medieval Cemetery of the Bijelo Brdo Culture: Vukovar – Lijevo Bara (10th–11th Centuries), in: *Musei Archaeologici Zagradiensis Catalogi et Monographiae*, vol. 6/1–2, Zagreb, 2009.

őstörténeti konferencia-sorozat megszervezése.³¹

Kutatás-módszertani tanulságok

A korai magyarság időrendjéről, tárgyi hagyatékek előállítási technikájáról és a kutatás módszertanáról tartott 2009. december 4–5-én tudományos ülésszakot az MTA Régészeti Intézete és a mainzi RGZM, az előadásokat tartalmazó tanulmánykötet három évvel később látott napvilágot.³² Tanulásként, tendenciaképpen mindenesetre megállapítható, hogy a régészeti diszciplína terén (és ez talán más bölcsészet- és társadalomtudományokra is érvényes) vége felé jár a sikeres egyéni kutatómunka³³ korszaka; az egyes történeti korokat érintő nagy problémákból, bonyolult kérdésfeltevésekből való kibontakozás lehetősége inkább a sokoldalúan

---

31 Az oroszországi magyar őstörténeti kutatásokat felelevenítő program vezetője, a régi-új utakon – Erdélyi István és Fodor István nyomdokain – járó Türk Attila expedíciós tevékenységéről lásd saját tanulmányát e kötet lapjain. Ugyanerről ír Fodor I.: Honfoglalás kori magyar temető Cseljabinszk környékén?, in: *Magyar Tudomány* 175/5, 2014, pp. 562–565; az előzményekről: Erdélyi I.: A Don-vidék ásatásainak lehetséges magyar vonatkozásai, in: *Forrás* 15, 1983, pp. 29–33; Fodor I.: Leletek Magna Hungáriától Etelközig, in: *Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel*, vol. 1, ed. Kovács L. – Györffy Gy., Budapest, 1994, pp. 47–65.

32 B. Tobias (ed.): Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik, Internationaler Workshop des Archäologischen Instituts der ungarischen Akademie der Wissenschaften und des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz in Budapest am 4. und 5. Dezember 2009, in: *RGZM-Tagungen* 17, Mainz, 2012.

33 Kutatótörténeti tapasztalat, hogy egy-egy diszciplína főbb irányzatait meghatározni képes személyiségek elméleti munkássága hosszú időre rányomhatja bélyegét az adott tudományterületre: így például a vizsgált időszakban lefektetett 'a régészeti lelet nem lehet etnikumjelző' tézis (Bálint Cs.: Az ethnosz a korai középkorban. A kutatás lehetőségei és korlátai – The ethnos in the early middle ages. Possibilities and limits of research, in: *Századok* 140, 2006, pp. 277–347.) ugyan hosszabb-rövidebb időre meggátolhatja, de a tudomány természetéből adódóan meg nem akadályozhatja az antitézis létjogosultságának a lehetőségét.

megalapozott interdiszciplináris csoportmunkában³⁴ rejlik, főleg ezen nyugodhat a további eredményes kutatások perspektívája.³⁵ A tájrégészet és a környezettörténeti szempontok térhódítása a magyar őstörténet-kutatás terén is figyelemre méltó eredményeket hoz, különös tekintettel a településtörténeti és településhálózati

---

34 Az őstörténet-kutatás csakis több tudományág eredményeinek összehangolása során érhet el maradandó eredményeket. Különösen egymásra vannak utalva a tárgyi emlékek és az írott történeti források értelmezését végző régészek és történészek, akik nemegyszer egymás tudományterületén is megmutatkoznak. Engel P.: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában*, vol. 1, Budapest, 1990; Szent István birodalma. A középkori Magyarország története, in: *História Könyvtár – Monográfiák* 17, Budapest, 2001; Bóna I.: A magyarok és Európa a 9–10. században, in: *História Könyvtár – Monográfiák* 12, Budapest, 2000; Vékony G.: *Magyar őstörténet – magyar honfoglalás*, Budapest, 2002; Fodor I.: A régészettudomány történetisége (A magyar őstörténet példáján). *Archäologie als historische Wissenschaft (Am Beispiel der ungarischen Urgeschichte)*, in: *Archaeologiai Értesítő* 131, 2006, pp. 89–114. Egy előzetes műhelymunka során bizonyára megelőzhető lett volna az a régész és történész diszciplína közötti rosszízű tudományos vita, amelynek egyes fejezetei Takács M.: A 10. századi magyar–szláv viszonyról és a honfoglaló magyarok életmódjáról (Néhány megjegyzés Kristó Gyula: A magyar állam megszületése. Szeged 1995. c. könyvéről), in: *Századok* 131/1, 1997, pp. 168–215; Révész L.: Kristó Gyula könyvéről, in: *Századok* 131, 1997, pp. 215–233; Kristó Gy.: A honfoglalók régészeti hagyatékának keltezéséről (Rendhagyó válasz bírálómunka), in: *Századok* 131, 1997, pp. 234–275. A két tudományág hatékony és mindkét fél számára hasznossal járó együttműködésére jó példaként említhető a csupán három évvel korábban, a szegedi medievisták fő szervezésében, a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával megjelent interdiszciplináris szemléletű kézikönyv, amely a bevezetőben vázolt három elemre épülő őstörténeti kutatások mintegy harmadát lefedve, a kb. 800-tól a 14. század végéig történt Kárpát-medencei eseményeket veszi számba. Vö. *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, eds. Kristó Gy. — Engel P. — Makk F., Budapest, 1994. A fiatalabb régész generáció legmarkánsabb képviselőinek bíráló keresztüztüzebe került történészprofesszor munkássága előtt alig két esztendővel korábban tanítványai, munkatársai, barátai és tisztelői tanulmánykötettel fejezték ki elismerésüket: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*, ed. Koszta L., Szeged, 1995.

35 A széleskörű anyagismerettel megalapozott és fantáziadús intuícióra támaszkodó egyéni kutatómunkára a továbbiakban is természetesen szükség lesz, amint erre számos példa hozható, közülük most csupán két szerző néhány, szakmai berkekben nagy hatást kiváltó tanulmányára hivatkozom: Takács M.: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról, in: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából* 1 (11), Kolozsvár, 2006, pp. 67–98; Gáll E.: Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság temetőinek lehetséges társadalmi besorolásáról és a besorolás buktatóiról. Kérdések és feltevések, in: *Hadtörténelmi Közlemények* 123, 2010, pp. 3–43; A periferikus 10. századi Erdélyi-medence. Néhány gondolat a 10. századi „magyar hatalmi hálózat” erdélyi hódításáról, in: *Korunk* 25/8, 2014, pp. 82–95; ez utóbbi előzményeként: Bóna I.: Honfoglalás és régészet, in: *Korunk* 7/8, 1996, pp. 21–40; A honfoglalás kori Erdély a régészeti kutatások fényében, in: *Honismeret* 24, 1996, pp. 5–16.

szempontok egyre növekvő súlyára.³⁶ Feltétlenül megemlítendő a korabeli kézművesség és az iparrégészet emlékeinek vizsgálata is.³⁷

Nemzedékváltás és új kutatásszervezési fejlemények

A bevezetőben említett 1992–1995. évi millecentenáriumi konferenciafolyam, valamint a 2003-ban és 2004-ben az MTA Régészeti Intézetében rendezett előadássorozat³⁸ főbb témaköreit a 2013. évi MÖT-konferencia szervezői három napba sűrítették. Mind a három rendezvénysorozat előadói több kutatói generációt képviselnek: együttes fellépésük szerencsés ötvözete őstörténet-kutatásunk vezető személyiségeinek, a korszak tapasztalt kutatóinak és a jövő ígéretes tehetségeinek. Az idők múltával természetes nemzedékváltás történt a kutatói állomány körében. A korábbi húzónevek — Erdélyi István, Dienes István,³⁹ Fodor István és Kovács László — mögött és mellett föltűnt, majd fokozatosan átvette az irányítás felelősségteljes szerepét a magyar honfoglalás kor, illetve a keleti előzmények kutatása terén egy fiatal generáció: Révész László (aki megörökölte Fodor Istvántól

---

36 Sümegi P. (ed.): *Környezetföldtani és környezettörténeti kutatások a dunai Alföldön*, Szeged, 2014; Takács M.: Árpád-kori falusias települések kutatása Magyarországon 1990 és 2005 között (The Researching of Árpadian-era /Eleventh-Thirteenth-century/ Village-like Settlements in Hungary Between 1990 and 2005, in: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II. Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I–II*, eds. Benkő E. — Kovács Gy., Budapest, 2010, pp. 1–68; Központok és falvak a honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon. Tudományos konferencia, Tatabánya, 2001. július 30–31, in: *Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek* 6, Tatabánya, 2002.

37 Példaként Gömöri J.: *Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannoniában (Magyarország iparrégészeti lelőhelykatasztere I. Vasművesség) — The archaeometallurgical sites in Pannonia from the Avar and early Árpád period (Register of industrial archaeological sites in Hungary I. Ironworking)*. Sopron, 2000.

38 Mende B. G. (ed.): Research on the prehistory of the Hungarians: A review. Papers presented at the meetings of the Institute of Archaeology of the HAS, 2003–2004, in: *Varia Archaeologica Hungarica* 18, Budapest, 2005; benne különösen Kovács L.: Remarks on the archaeological remains of the 9th–10th century Hungarians, pp. 351–368; Makkay J.: The secondary homeland of the Proto-Hungarians in Western Siberia, pp. 369–391; Révész L.: Remarks on the evaluation of the 10th–11th century cemeteries of the Carpathian Basin, pp. 341–350; Róna-Tas A.: Remarks on the research on the Prehistory of the Hungarians, pp. 393–399.

39 Egy magyar régész sem tett annyit a honfoglaló ősök emlékének módszeres kutatásáért és megmentéséért, mint ő: Bóna I.: Dienes István, a honfoglalás kor régésze (1929–1995), in: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle (Millecentenáriumi emlékszáma)* 1996/2, p. 274; Langó P., *op. cit.*, pp. 128–132.

a Magyar Nemzeti Múzeum középkori osztályának vezetését),⁴⁰ majd többek között egy vaskos monográfiával Langó Péter,⁴¹ aki a Bálint Csanád vezette MTA Régészeti Intézetének védőszárnyai alatt nevelkedett. Ő közeli munkatársával, az akadémiai műhelyből mintegy tudományos fészekaljából kiröpillt Türk Attilával közösen a bolgár, orosz, ukrán, moldáv és egyéb keleti kapcsolatok ápolása révén letette a névjegyét a magyar őstörténeti diszciplína asztalára. A jelenleg már a korszakkal foglalkozó régész szakma derékhadát megtestesítő kutatókhoz a felsőoktatás és a tudományszervezés terén is olyan szervezeti változások kapcsolódnak, amelyek a korábban kissé megmerevedett hadállásokból előrevivő jelenségeket generálnak a magyar őstörténeti vizsgálatok számára.

Révész László a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészeti Tanszékének irányítását vette át (amit korábban Trogmayer Ottó, majd Fodor István vezetett), az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskolája Régészeti Doktori Program mellett hamarosan itt is elindulhat az egyetemi doktorképzés.⁴² Türk Attila a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán nemrégiben alapított Régészeti Tanszékre került főállásba, ahol a közeljövőben szintén megkezdődik a PhD-képzés. Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet oktatója, Klima László szakmai karrierje alatt mindvégig

---

40 Válogatás a szakmának és a nagyközönségnek szóló munkásságából: Révész L.: *Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában*, Budapest, 1999; *Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén – Goldenes Ackerfeld in Balota. Reiche Frauengräber aus der Landnahmezeit in der Gemarkung von Kiskunhalas. The Golden Harvest of Balota. Rich female graves from the time of the Hungarian Conquest around Kiskunhalas*, Budapest–Kiskunhalas, 2001. Módszertanilag iránymutató: Révész L.: Szempontok a honfoglalás kori leletanyag időrendjének meghatározásához a keleti párhuzamok alapján – Geschichtspunkte zur Bestimmung der Chronologie der landnahmezeitlichen Funde aufgrund der östlichen Analogien, in: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 4, 1998, pp. 523–532; Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés – természettudományos keltezés – Dating options of the graves from the time of the Magyar conquest – Archaeological dating – scientific dating, in: *Arabella* 44/1, 2006, pp. 411–440. Legfrissebb áttekintése: Révész L.: A honfoglaló magyarok régészeti hagyatéka, in: *Korunk* 25/8, 2014, pp. 31–41.

41 Langó P., *op. cit.*, valamint Archaeological research on the conquering Hungarians: A review, in: *Mende* 2005, pp. 175–340; A Kárpát-medence 10. századi emlékműanyagának kutatása mint nemzeti régészet. Kutatástörténeti áttekintés, in: *Korall* 24–25, 2006, pp. 89–117.

42 1991–2002 között a szegedi József Attila Tudományegyetemen működött a Magyar Őstörténeti Kutatócsoport. Kiadványaik a *Magyar Őstörténeti Könyvtár* című sorozatban jelentek meg, a sorozat szerkesztője Zimonyi István. Vezetőjük munkái: Róna-Tas A.: A magyarság korai története (Tanulmányok), in: *Magyar Őstörténeti Könyvtár* 9. Szeged, 1995; *A honfoglaló magyar nép. Bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe*, Budapest, 1996.

szoros kapcsolatban állt a népvándorlás kori és magyar honfoglalás kori régészettel. Munkája során a legkorszerűbb kommunikációs eszközt alkalmazza, amikor egy a tudományos berkekben is nagy olvasottságnak örvendő internetes fórumot hozott létre,⁴³ melynek témakörei széles körben elérik a magyar őstörténet-kutatás legújabb eredményei iránt érdeklődő egyetemi hallgatóságot és a laikus nagyközönseget is.

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (MTA BTK) megalakulása (2012. január 1.) után a főigazgató, Fodor Pál szinte azonnal, 2012. február 23-án megalapította az MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoportot (MTA BTK MÓT). Az alapító a témacsoport elnökéül — ezzel is jelképezve a program nyitottságát — az MTA BTK kutatói állományán kívülről érkező Vásáry István egyetemi tanárt kérte föl. A mindennapi szervezés munkájával másfél évig két titkár, Sudár Balázs turkológus és e tanulmány szerzője foglalkozott. 2014. július 1-jétől Sudár Balázs témacsoport-vezetői kinevezést nyert. Jelenleg két és fél státussal rendelkeznek. Az MTA BTK tagintézetei köréből a MÓT belső tagjainak felkért munkatársak (filozófusok, irodalomtörténészek, művészettörténészek, néprajzkutatók, régészek, történészek, zenekutatók) száma eléri a húsz főt; az egyetemi tanszékekről és múzeumokból felkért külső tagok száma szintén meghaladja a húsz főt. Összesen így mára már mintegy félszáz kutató kapcsolódik formálisan is a hazai őstörténet-kutatás legfiatalabb intézményéhez. A népvándorlás korról foglalkozó fiatal kutatók részvételével „generációs” alapon szervezett konferenciákon a MÓT jelenlegi tagjai folyamatosan és népes szerzőgárdával vettek részt (2012: Visegrád, 2013: Veszprém), illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel kötött együttműködés értelmében már a rendezvény szervezésében is tevékeny részt vállaltak (2014: Esztergom). Az akadémiai bölcsész kutatóközponton belüli megalapításával e témacsoport predestinálva van a hazai és nemzetközi együttműködés elősegítésére, koordinálására. Tevékenysége sokrétű: rendezvények szervezése (előadásorozatok, műhely-szemináriumok, konferenciák, kiállítások rendezése), hagyományos és elektronikus publikációs tevékenység, honlap működtetése, adatbázisok

---

43 Klima László kutatási eredményeiről külön tanulmány szól e kötetben; internetes blogjának elérhetősége: www.nyest.hu.

fejlesztése, ezekhez on-line hozzáférés biztosítása.⁴⁴ Mint minden projektorientált akadémiai szervezeti egységet, ezt a kutatócsoportot is témacsoportnak nevezik, de ez az intézmény valójában már a kezdetektől fogva virtuális intézetként működik, amely az interdiszciplinaritás jegyében arra törekszik, hogy vezérhajója legyen a hazai őstörténeti kutatásoknak. Egyfajta befogadó szerepet tölt be, pódiumot nyújtva olyan, a legkülönbözőbb tudományágakat művelő szakemberek számára, akiknek a tevékenysége bármely mértékben hozzájárul a magyar őstörténetet érintő problémák megoldásához. Korlátozott pénzügyi lehetőségei fölhasználásával

---

44 A tervezett lelőhelykataszter térinformatikai adatbázissá fejlesztéséhez kitűnő alapul szolgálnak a honfoglalás és kora Árpád-kori leletkataszter (korpusz) sorozat eddig megjelent kötetei, amelyek – a legelső (a Baranya megyei összefoglalás) kivételével – Kovács László és Révész László szervező munkájához kapcsolódnak, és a Magyar Nemzeti Múzeum, az MTA BTK Régészeti Intézet, valamint a SZTE BTK Régészeti Tanszék együttműködésének köszönhetőek. Ezek Kiss A.: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei (Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert im Komitat Baranya/Ungarn)*, ed. I. Dienes; *Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga, 1. sorozat*, ed. Fülep F., Budapest, 1983; *Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei*, eds. Kovács L. – Révész L.; Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez – Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert*, eds. Fodor I. – Veres L. – Viga Gy., Miskolc, 1996; Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei – Archäologische und historische Angaben zur Geschichte des Komitats Vas im 10.–12. Jahrhundert*, ed. Kiss G., Szombathely, 2000; M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei – Die Grabfunde des Komitates Hajdú-Bihar im 10.–11. Jahrhundert*, ed. K. Bende I., Budapest–Debrecen, 2002; Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga – Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz*, in: *Régészeti Gyűjtemények Nyíregyházán 2*, eds. Almássy K. – Istvánovits E., Nyíregyháza, 2003; Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői – Die Gräberfelder des Komitates Heves im 10.–11. Jahrhundert*, ed. K. Bende I., Budapest, 2008; Gáll E.: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei – 10th and 11th century burial sites, stray finds and treasures in the Transylvanian Basin, the Partium and the Banat*, ed. Felföldi Sz., Budapest, 2013; Tóth A.: *A Nyíri Mezőség a 10–11. században – The „Mezőség” of the „Nyírség Region” in the 10th–11th Century*, ed. Felföldi Szabolcs, Szeged, 2014. A kérdéskör legfrissebb összefoglalása Kovács L.: *Kísérletek a Kárpát-medencei 10–11. századi magyar sír-, szórvány és kincsleletek teljességre törekvő kiadására: leletkataszter, korpusz*, in: *Századok* (s.a.). Itt is megköszönöm Kovács Lászlónak, hogy közöletlen kéziratát használhattam.

anyagilag is támogat külső szakmai kiadványok megjelentetését.⁴⁵

Nyitás a hazai és a külföldi nagyközönség felé

A szakmai és közönségkapcsolatok hagyományosnak mondható, mégis talán a leginkább látványos színterét jelentik az állandó és az időszakos múzeumi kiállítások: ilyen volt az a millicentenáriumi ünnepségeket előkészítő vándorkiállítás, amely 1995 és 1997 között Miskolcon,⁴⁶ Budapesten, majd Nyíregyházán váltott ki tömeges érdeklődést. A látogatók számára magas színvonalú, több nyelven megjelentetett katalógus⁴⁷ tette felejthetlenné a legszebb honfoglalás kori leleteinkből összeállított tárlaton szerzett élményt. Magyarországi bemutatkozása után európai körútra indult — ahol mindmáig ismert a szólás: *Iaculis Hungarorum dona vires, Domine*

---

45 Tanulmánykötetek Kovács László (*A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára, Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről*, vol. 3, eds. Révész L. — Wolf M., Szeged, 2013) és Lőrinczy Gábor tiszteletére (Anders A. — Balogh Cs. — Türk A. (eds.): *Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára – Avarorum Solitudines. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday, Opitz Archaeologica*, vol. 6, Budapest, 2014; valamint a Kecskeméti Katona József Múzeum kiadványának támogatása, benne a Castrum Tetel Program (2007–2009) záró konferenciáján elhangzott előadásokkal: Somogyvári Á. — Szentpéteri J. — Székely Gy. (eds.): *Településtörténeti kutatások. Solt–Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya. Settlement studies. Solt–Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya*, in: *Archaeologia Cumanica* 3, 2014, pp. 5–272.

46 Az elsőként a miskolci Herman Ottó Múzeumban 1995. július 17-én megnyílt „Őseinket felhozád...” című kiállításához kapcsolódott az az év szeptemberében Mályiban szervezett tudományos konferencia. Az ott elhangzott előadásokból szerkesztett kötettről [Wolf M. — Révész L. (eds.): *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*, Miskolc, 1996] írott recenzió mindazokat a problémákat összegezte, amellyel azóta is szembe kell néznie a magyar honfoglalás korával foglalkozó tudományosságoknak. Kovács L.: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*, in: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle (Millicentenáriumi emlékszám)* 1996/2. pp. 379–384.

47 A nagy sikerű vándorkiállítás magyar és angol nyelvű katalógusa: „Őseinket felhozád...” *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus — The Ancient Hungarians. Exhibition Catalogue. Hungarian National Museum*, eds. Fodor I. — Révész L. — Wolf M. — M. Nepper I., Budapest, 1996.

(A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!)⁴⁸ — és 1998–2000 között számos nagy múzeumban (Olaszországban: Bologna⁴⁹ és Milánó,⁵⁰ Franciaországban: Caen és Toulouse,⁵¹ Finnországban: Turku,⁵² Spanyolországban: Madrid⁵³) mutatták be. Az Európa Tanács támogatásával az ezredfordulón megrendezett közös cseh–lengyel–magyar–német–szlovák kiállítás,⁵⁴ az ezeréves magyar kereszténységről szóló vatikáni kiállítás,⁵⁵ valamint a magdeburgi Nagy Ottó

---

48 A nyugat-európai kiállításokkal párhuzamosan számos konferencián volt alkalom megváltoztatni a magyarokról begyökeresedett negatív képet, például Révész L.: Archäologische Forschungen zur Landnahmezeit in Ungarn: Ergebnisse, methodologische Probleme, ungelöste Fragen, in: *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit*, ed. J. Henning, Mainz am Rhein, 2002, pp. 123–130; a magyar hadjáratok során ott maradt fegyverekről és más tárgyi emlékekről lásd M. Schulze-Dörrlamm: Die Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Funde, in: *ibid.*, pp. 109–122. A kérdéskör régészeti szempontú hazai összegzése Kovács L.: Ami a zsákmányból megmaradt, in: *Honfoglaló őseink*, ed. Veszprémy L., Budapest, 1996, pp. 109–127; monografikus áttekintése Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról*, Budapest, 2011; valamint legújabb hadtörténeti szempontú értékelése az arab és normann hadjáratokkal összevetve Veszprémy L.: Kalandozások: ősi magyar virtus vagy puszta fosztogatás, in: *Korunk* 25/8, 2014, pp. 46–54.

49 *Gli antichi Ungari. Nascita di una nazione*, eds. I. Fodor — L. Révész — M. Wolf — I. M. Nepper — C. Morigi Govi, Bologna, 1998.

50 *Le Hongrie de l'an Mil. Naissance d'une nation européenne*, eds. I. Fodor — L. Révész — M. Wolf — I. M. Nepper — J.-Y. Marin, Milan, 1998.

51 *Le Hongrie de l'an Mil. Naissance d'une nation européenne*, eds. I. Fodor — L. Révész — M. Wolf — I. M. Nepper — J.-Y. Marin, Caen–Toulouse, 1998.

52 *Muinaiset unkarilaiset*, eds. I. Fodor — L. Révész — M. Wolf — I. M. Nepper, Turku–Budapest, 1999.

53 *Hungria en el año mil. El nacimiento de una nación europea*, eds. I. Fodor — L. Révész, Madrid, 1999.

54 *A Magyar Nemzeti Múzeum kiállítási katalógusa: Európa közepe 1000 körül. Történelmi, művészeti és régészeti tanulmányok*, eds. A. Wiczorek — H.-M. Hinz; benne Bóna I.: Magyar hadművészet — támadóhadjáratok Európa ellen, pp. 141–144. A budapesti helyszín után Berlinben, Mannheimben, Prágában és Pozsonyban is bemutatták, reprezentatív kiadványa: *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Handbuch zur Ausstellung*, vols. 1–2, eds. A. Wiczorek — H.-M. Hinz, Stuttgart, 2000.; benne többek között Bóna I.: Die ungarische Kampftechnik in der Feldzügen gegen Europa, pp. 225–230.

55 Révész László tárgyleírásai a vatikáni kiállítás katalógusában (*A Thousand Years of Christianity in Hungary. Hungariae Christianae Millennium*, eds. I. Zombory — P. Cséfalvay — M. A. De Anglis, Budapest, 2001).

-kiállításon⁵⁶ való részvétel is hozzájárult a Kárpát-medencében megtelepedett magyarságról az évszázadok során kialakult negatív kép jóval árnyaltabb megfogalmazásához, amely csak hasonlóan szívós munkával vezethet el egy sztereotípiáktól mentesebb magyarságkép kialakulásához. Nagy szakmai és közönségsikerre számíthat a legjelentősebb hazai gyűjteményünk, a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításának nemrég átadott részlete is, amely a Karoling-kort és a magyar honfoglalás korát fogja át korszerű, interaktív muzeológiai eszközök alkalmazásával.⁵⁷

Az új kutatói generáció célközönsége nem csak a szűk szakma, legalább ennyire a közoktatás és a felsőoktatás szereplői, valamint a tudományos ismeretterjesztés eszközeivel elérhető jó szándékú, jóindulatú laikus nagyközönség. E törekvés előzményének tekinthető a széles olvasótábort elért hatkötetes *Magyar Kódex* könyvsorozat,⁵⁸ mely sokak szerint az ezredforduló művelődéstörténeti összefoglalását testesítette meg.⁵⁹ Ugyanezt a célt tűzte maga elé a *Csodaszarvas* nevet viselő, színvonalas tanulmányokat csokorba gyűjtő időszaki kiadvány.⁶⁰ Az interdiszciplinaritást képviselő új nemzedék tagjai már az első nagyobb szakmai rendezvényükön demonstrálták ezt a szándékot: a MÓT nyilvánosság előtti zászlóbontása 2013 májusában, az MTA Székházában történt a *Tudomány és hagyományörzés* című konferencián, ahol külön szekciót kaptak a hiteles rekonstrukcióval foglalkozó tudományos kutatók és a jó értelemben vett 'hagyományörzők' legjelesebb képviselői.⁶¹

---

56 A magdeburgi Nagy Ottó-kiállítás katalógusában szintén Révész László írta meg a magyar honfoglalás korával kapcsolatos címszavakat: *Otto der Grosse. Magdeburg und Europa*, vols. 1–2, ed. M. Puhle, Mainz am Rhein, 2001.

57 A kiállítás 2014. szeptember 17-én nyílt meg, katalógusai: Szőke B. M.: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása*, Budapest, 2014; *The Carolingian Age in the Carpathian Basin. Permanent Exhibition of the Hungarian National Museum*, Budapest, 2014; Révész L.: *A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása*, Budapest, 2014; *The Era of the Hungarian Conquest. Permanent Exhibition of the Hungarian National Museum*, Budapest, 2014.

58 *Magyar Kódex*, vols. 1–6, ed. Szentpéteri J., Budapest, 1999–2001.

59 A magyar és angol nyelven megjelent egykötetes művelődéstörténeti összefoglalásban témakörünkről Bóna I.: Magyarok és a X. századi Európa, in: *Magyar művelődéstörténet*, ed. Kósa L., Budapest, 1998, pp. 40–53; The Hungarians and Europe in the Tenth Century, in: *A Cultural History of Hungary. From the Beginning to the Eighteenth Century*, ed. Kósa L., Budapest, pp. 42–59.

60 Molnár Ádám (ed.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány*, vols. 1–4, Budapest, 2005, 2006, 2009, 2012.

61 A kérdéskör tudományon kívüli területeivel itt nem kívánok foglalkozni. Ezzel kapcsolatos áttekintés Fodor I.: Őstörténeti viták és álviták, in: *Csodaszarvas* 4, 2012, pp. 125–146.

Kitekintés gyanánt

A *Magyar régészet az ezredfordulón* című nagyvonalú összegzés⁶² a téma iránt fogékony laikus közönség számára is haszonnal forgatható, elsősorban mégiscsak a szakmabeliek számára jelentett önvizsgálatot, és a nemzetközi beágyazódás érdekében angol nyelven is megjelent. Nem lehet azonban nem észrevenni, hogy ebből a régészeti korszakok szerint jól tagolt áttekintésből egyszerűen ‘kifelejtették’ a magyar őstörténet keleti szálainak bemutatását. Bizonyos vagyok benne, hogy ez a nemzeti identitásunk szempontjából oly fontos korszak már a legközelebbi jövőben a valódi súlyának megfelelően fog szerepelni a hazai és külföldi olvasóknak szánt összefoglaló jellegű kiadványainkban.⁶³

---

62 Visy Zs. — Nagy M. — B. Kiss Zs. (eds.): *Magyar régészet az ezredfordulón*, Budapest, 2003; *Hungarian Archeology at the Turn of the Millennium*, Budapest, 2003.

63 Ezen a helyen is megköszönöm Langó Péter (MTA BTK Régészeti Intézet) gondos lektori véleményét, melynek főbb megállapításait beépítettem tanulmányom szövegébe.